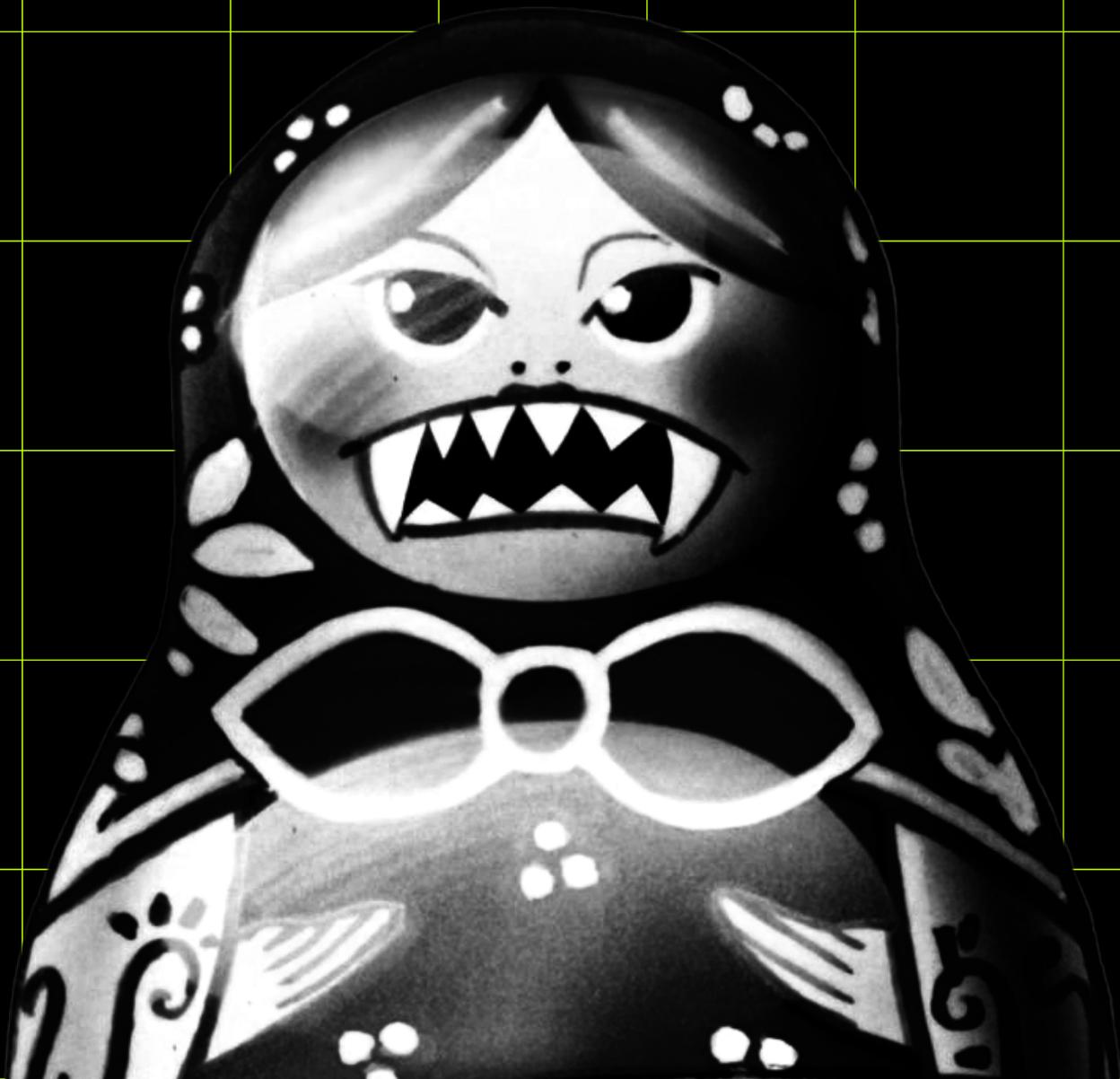

САМ СОБІ ВОРОГ

Як історія збройних конфліктів Російської Федерації та її політико-правові рішення допомагають висновувати про порушення нею міжнародного права в Україні

Від самого початку, нова хвиля збройної агресії Російської Федерації проти України супроводжується різноманітними порушеннями міжнародного гуманітарного права, про які неодноразово відзначалося як в доповідях Truth Hounds, так і в матеріалах інших організацій, як, наприклад, Human Rights Watch та Amnesty International. Остання, у своєму коментарі, оприлюдненому ще до 24 лютого, відзначала, що: *«історія військових інтервенцій [Російської Федерації] будь-то в Україні чи Сирії, чи то військова кампанія на власній території в Чечні – відзначені кричущим зневаженням до норм міжнародного гуманітарного права. Російські військові неодноразово порушували закони та звичаї війни, не захищаючи мирних осіб, та навіть на пряму їх атакуючи. Російські сили здійснювали невибіркові атаки, використовували заборонене озброєння, а інколи навмисно здійснювали атаки по цивільних особах та об'єктах, що складає воєнний злочин»*.¹

На жаль, такі висновки виявилися пророчими. Truth Hounds знайшли докази скоєння військовослужбовцями Російської Федерації на території України мало не усіх воєнних злочинів, перелічених у статуті Міжнародного кримінального суду.

Об'єм та типологія порушень міжнародного гуманітарного права Росією на-тякає на існування системних причин, що зумовлюють таке ігнорування законів та звичаїв війни. В цій довідці ми намагатимемося проаналізувати як Росія обґрунтовує необхідність початку збройних конфліктів та як інструктує своїх військовослужбовців щодо їх цілей, принципів та методів ведення війни.

¹ Вооружённый конфликт России и Украины будет иметь разрушительные последствия для прав миллионов людей – Amnesty International, published at 03:01,28 January 2022, available at: eurasia.amnesty.org/2022/01/28/vooruzhyonnyj-konflikt-rossii-i-ukrainy-budet-imet-razrushitelnye-posledstviya-dlya-p-rav-millionov-lyudej-amnesty-international/

Деякі збройні конфлікти за участі РФ

З моменту розпаду СРСР, РФ брала участь у збройних конфліктах як на території колишніх республік Радянського Союзу, так і, в більш пізній час, за їх межами. Одним з перших випадків застосування російських збройних сил за кордоном був конфлікт на території Республіки Молдова, що мав місце між останньою та так званою Придністровською народною республікою («ПМР»). Під час гострої фази конфлікту у 1992 році російська армія, розквартирована на той момент у Придністров'ї, надавала підтримку неурядовим збройним формуванням «ПМР» та, в низці випадків, безпосередньо залучалася до конфлікту.

Повномасштабне ж застосування російських збройних сил вперше мало місце під час Першої російсько-чеченської війни у 1994–1996 роках. У вересні 1999 року конфлікт отримав своє продовження у вигляді Другої російсько-чеченської війни, регулярна частина котрої тривала з 1999 по 2000 роки. Російська Федерація позначала бойові дії в Чечні «проведенням контртерористичної операції». Керівництво операціями здійснювалося представниками Федеральної служби безпеки (ФСБ) та Міністерством внутрішніх справ (МВС). Від МВС були задіяні внутрішні війська, спецпризначенці ОМОН та СОБР, спецназ міністерства юстиції.² Серед військовослужбовців були задіяні: 63 окремий мотострілковий батальйон, 9 окремий танковий батальйон, 108 розвідувальний батальйон.³

Як відзначалося у доповідях правозахисних організацій та в рішеннях Європейського суду з прав людини, збройні конфлікти в Чечні супроводжувалися скоєнням військовослужбовцями та представниками правоохоронних органів РФ воєнних злочинів та злочинів проти людяності.⁴

² «Грязная «война»: исчезновения, пытки и внесудебные расправы, available at: www.hrw.org/legacy/russian/reports/russia/2001/mar/topic1.html

³ Части российской армии принимавшие участие в чеченских войнах, published December 13 2014, available at: zombilol.livejournal.com/1863.html

⁴ War Crimes In Chechnya and the Response of the West Testimony before the Senate Committee on Foreign Relations, published February 29, 2000 at 7:00, available at: www.hrw.org/news/2000/02/29/war-crimes-chechnya-and-response-west

Ще один збройний конфлікт за участю РФ мав місце на території Грузії у 2008 році. Активне протистояння між силами Росії, Абхазії та Південної Осетії з однієї сторони та Грузії з іншої тривало трохи більше тижня. 16 серпня 2008 року президент Грузії та президент РФ за посередництва президента Франції підписали угоду про припинення вогню. Передбачалось повернення військових на позиції, які вони займали станом на 6 серпня 2008 року, та участь російських військовослужбовців в забезпеченні безпеки до розгортання в регіоні міжнародних спостерігачів. Однак, міжнародним спостерігачам було відмовлено в доступі на території Абхазії та Південної Осетії, а уже 26 серпня РФ визнала «незалежність» цих двох республік та залишила там військовий контингент чисельністю приблизно 7600 осіб.⁵ Попри нетривалість активної фази конфлікту, подіями серпня 2008 року та подальшою окупацією території Грузії зацікавився МКС, який вбачав у діях російських військових порушення законів та звичаїв війни. Серед злочинів, які вчинили військові ЗС РФ, було зафіксовано:

- а) злочини проти людяності: вбивства та насильницькі переміщення осіб;
- б) воєнні злочини: атаки на цивільне населення, умисні вбивства, умисні атаки миротворчого контингенту і знищення та розграбування майна.⁶

У вересні 2015 року РФ вступила у збройний конфлікт у Сирії. Як і у випадку з конфліктом у Чечні, офіційною підставою для участі РФ стала «боротьба з тероризмом». Президент РФ після отримання дозволу від Ради Федерації зазначив: *«...єдиновірний шлях боротьби з міжнародним тероризмом [...] це діяти на випередження боротися і знищувати бойовиків та терористів на вже захопленій ними території, не чекаючи коли вони прийдуть до нашої домівки [...]. Загальновідомо, що в лавах терористичної організації «Ісламська держава», [...] сьогодні знаходяться тисячі вихідців з європейських держав, Росії та пострадянських країн. Не потрібно бути спеціалістом, щоб зрозуміти: якщо вони досягнуть успіху в Сирії, то це неминуче прийде до РФ».*⁷

Збройний конфлікт в Сирії ознаменувався масовими порушеннями прав,

⁵ На войне как на войне? Нарушения гуманитарного права и жертвы среди гражданского населения в связи с конфликтом вокруг Южной Осетии, available at: www.hrw.org/reports/georgia0109ruweb.pdf

⁶ ICC web-page, available at: www.icc-cpi.int/georgia

⁷ Народа з членами Уряду РФ, published September 30 2015 at 16:15, available at: kremlin.ru/events/president/news/50401

застосуванням тактики «спаленої землі»⁸, систематичним нанесенням авіаударів по цивільних об'єктах тощо. Серед озброєння, яке використовувалося в атаках, що завдавали шкоди цивільним об'єктам, були ракети «Калібр», «Точка-У» та «Іскандер». Окрім того, використовувалися некеровані авіаційні снаряди, як-от осколково-фугасні авіаційні бомби.⁹ Міністр оборони РФ Сергей Шойгу у зв'язку з участю збройних сил у цьому конфлікті зазначав, що ЗС РФ переслідували мету отримання справжнього бойового досвіду для 48.000 військовослужбовців та випробування військової техніки.¹⁰

Крім регулярних частин Збройних сил РФ, у Сирії воювали також представники приватної військової компанії «Вагнер». За повідомленнями окремих джерел, вони можуть бути причетні до скоєння на території Сирії воєнних злочинів та інших порушень міжнародного гуманітарного права у вигляді вбивств цивільних осіб¹¹, знищення культурної спадщини, нелегальної торгівлі старовинними цінностями¹² та участю в перерозподілі природних ресурсів (нафти).¹³

Воєнна доктрина РФ та публічні пояснення цілей війни проти України

У 2021 році РФ затвердила свою нову військову доктрину. Вона важлива для розуміння мотивів та стимулів скоєння військовослужбовцями Збройних сил РФ воєнних злочинів, адже це збірка офіційних поглядів держави щодо допустимих та бажаних методів та засобів ведення бойових дій.

⁸ Совещание с руководством Минобороны о действиях Вооружённых Сил России в Сирии, published November 20 2015 at 17:40, available at: www.kremlin.ru/events/president/news/50737
Россия: роль России в сирийском конфликте, available at: youtu.be/E-ZNGBKVVvA

⁹ Сирия: BBC РФ бомбили жилые кварталы неуправляемыми бомбами, published October 4 2015, available at: www.svoboda.org/a/27286089.html

¹⁰ Шойгу: Армия получила бесценный боевой опыт и готова к защите Отечества, published December 2017 at 21:06, available at: rg.ru/2017/12/22/shojgu-armiia-poluchila-bescennyj-boevoj-opyt-i-gotova-k-zashchite-otechestva.html

¹¹ Изуродовали кувалдой, отпилили голову, труп сожгли под музыку. Так в Сирии развлекались наемники из «группы Вагнера». Рассказываем, кто в этом участвовал, published November 2019, available at: novayagazeta.ru/articles/2019/11/20/82805-golovorezy-21

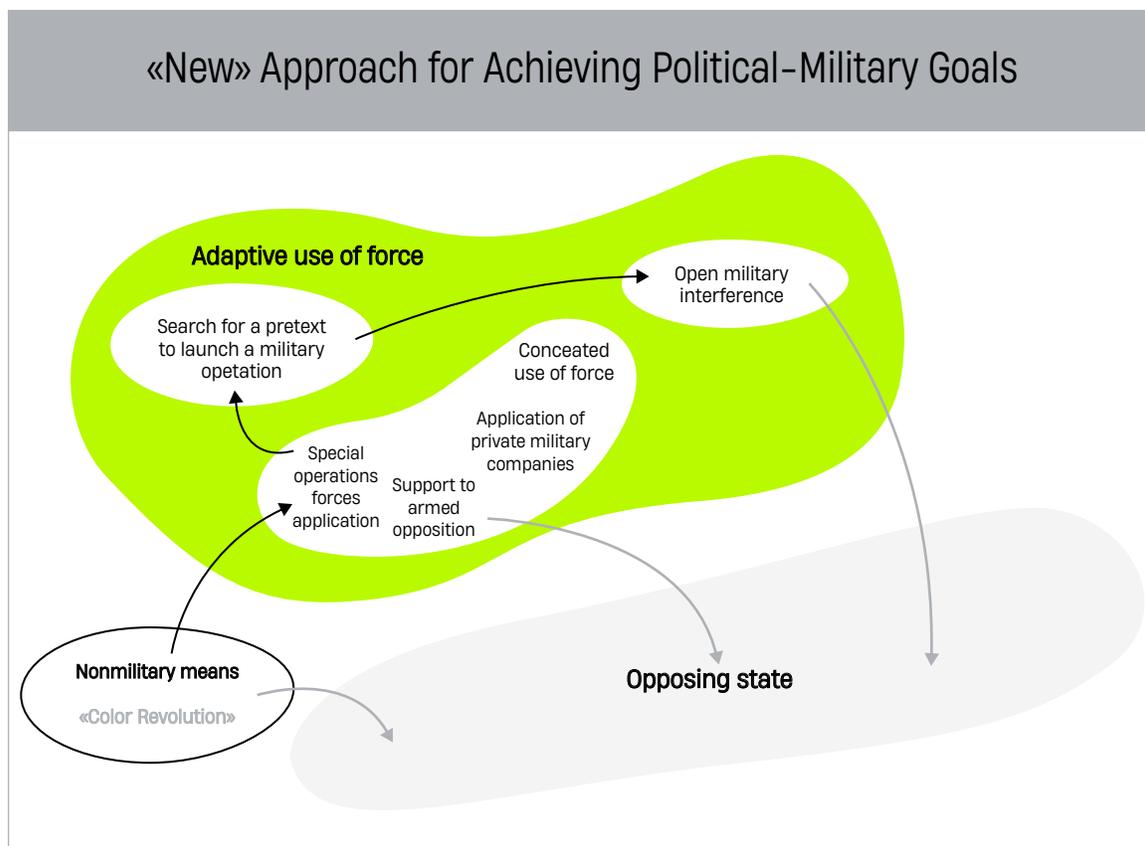
¹² «Ребята, вы предназначены для войны», published December 1 2020 at 00:19, available at: meduza.io/feature/2020/12/01/rebyata-vy-prednaznacheny-dlya-voiny

¹³ Див. попереднє посилання.

Російська Федерація та Республіка Білорусь тоді прийняли спільну військово-ву доктрину, що закріпило обов'язки Республіки Білорусь брати участь у конфліктах на боці РФ, що ознаменувало своєрідне злиття збройних сил цих країн.

Основою військової доктрини РФ є перелік чинників, через які вона може першою розпочати збройний конфлікт. Серед них виокремимо ті, які можна протрактувати, як намагання змінити ціннісні орієнтири й моделі розвитку країни, дискредитація культур, релігій і цивілізацій, фальсифікація історії, сприяння порушенню духовно-моральних зв'язків споріднених народів.

Існує думка, що до розробки сучасної військової доктрини ЗС РФ дотичний генерал Валерій Герасимов. Саме він запропонував «гібридність» в сучасних збройних конфліктах. Це означає, що замість пошуку «приводу» для початку військової операції створюються «суб'єкти», які потребують захисту.¹⁴

Підхід до «гібридного» типу збройного конфлікту запропонований Герасимовим

¹⁴ Getting Gerasimov Right Charles K. Bartles, available at: www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20160228_art009.pdf

Відповідно, рішення щодо початку збройного конфлікту в Україні мало прийматися виходячи зі встановлених доктриною тригерів. У своєму виступі президент РФ додатково роз'яснив, що підставою для проведення «спеціальної військової операції» (як Росія називає власний акт агресії та збройний конфлікт в Україні) є ст. 51 ч.7 Статуту ООН, тобто право на самооборону. Цілями операції було названо демілітаризацію та денацифікацію¹⁵. В своїй промові Президент РФ не пояснив, що мається на увазі під цими термінами, однак повністю підконтрольне російському уряду ЗМІ «РИА-Новости» опублікувало статтю під назвою «Что Россия должна сделать с Украиной», у якій політтехнолог Тімофєй Сєргєйцев наступним чином проінтерпретував інтенції вищого керівництва Росії: «...денацифікація буде одночасно й деукраїнізацією [...]. Воєнні злочинці та активні нацисти повинні бути зразково та показово покарані. [...] Подальша денацифікація цієї маси населення полягає в перевихованні, яке досягається ідеологічними репресіями (подавлення) нацистських установок і жорстокої цензури: не тільки в політичній сфері, але обов'язково також в сфері культури та освіти».¹⁶

Их политическая устремленность на деле не может быть нейтральной — искупление вины перед Россией за отношение к ней как к врагу может реализоваться только в опоре на Россию в процессах восстановления, возрождения и развития. Никаких "планов Маршалла" для этих территорий допускать нельзя. Никакого "нейтралитета" в идеологическом и практическом смысле, совместимого с денацификацией, быть не может. Кадры и организации, являющиеся инструментом денацификации в новых денацифицируемых республиках, не могут не опираться на прямую силовую и организационную поддержку России.

Денацификация неизбежно будет являться и деукраинизацией — отказом от начатого еще советской властью масштабного искусственного раздувания этнического компонента самоидентификации населения территорий исторических Малороссии и Новороссии. Будучи инструментом коммунистической сверхвласти, после ее падения искусственный этноцентризм не остался бесхозным. Он перешел в этом своем служебном качестве под начало другой сверхвласти (власти, стоящей над государствами) — сверхвласти Запада. Его необходимо вернуть в естественные границы и лишить политической функциональности.

Скріншот зі статті з сайту «РИА-новости»

¹⁵ Обращение В. В. Путина о начале специальной военной операции 24 02 2022, published February 23 2022, available at: <https://www.youtube.com/watch?v=je0i3he4vbk>

¹⁶ Что Россия должна сделать с Украиной (сохраненная версия) published April 9 2022, available at: ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html

Вкрай ідеологізовані положення військової доктрини РФ, які залежні від владних інтерпретацій, а також їхня матеріалізація в конкретних цілях, які були поставлені перед ЗС РФ перед їхнім вторгненням до України, свідчать про початкове орієнтування військовослужбовців РФ на жорстке поводження з цивільним населенням. Таке поводження виправдовується уявною «денацифікацією» населення України та бажанням його перевиховати. Російська влада здійснила й низку юридичних кроків, які мали би захистити російських військовослужбовців від будь-якої відповідальності за дії в Україні, наприклад, декриміналізувавши склад злочину «Мародерство» з російського Кримінального кодексу.

Статути ЗС РФ та їхня можлива роль у програмуванні порушень МГП

Порушення МГП у попередніх конфліктах за участю Російської Федерації, як зазначалося раніше, не залишалися поза увагою міжнародних судових установ. Так, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Ісаєва проти Росії» звернув увагу на формулювання Польового статуту Збройних Сил, в якому, серед іншого, містилося таке формулювання: *«рішучість командира розгромити ворога повинна бути твердою та бути виконана без вагань. Сором тому командиру, який, злякавшись відповідальності, не діє чи не застосовує всі сили, засоби та можливості для досягнення перемоги в бою»*.¹⁷

Бойовий статут Сухопутних військ аналогічним чином орієнтує військових РФ на досягнення їхніх цілей: *«Рішення командира розгромити супротивника повинно бути твердим й без вагань доведено до кінця. Бездіяльність, невикористання всіх сил засобів та можливостей для досягнення успіху, нерішучість та пасивність ведуть до поразки...»*.¹⁸

Як впливає із заяв скаржників по 6-ти перших так званих чеченських

¹⁷ Исаева против России (Isayeva v. Russia): Постановление Европейского Суда по правам человека от 24 февраля 2005 года (жалоба N 57950/00), available at: european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/isayeva-protiv-rossii-postanovlenie-evropejskogo-suda/

¹⁸ БОЕВОЙ УСТАВ ПО ПОДГОТОВКЕ И ВЕДЕНИЮ ОБЩЕВОЙСКОВОГО БОЯ часть 3 ВЗВОД, ОТДЕЛЕНИЕ, ТАНК, available at: http://militera.lib.ru/regulations/0/g/2005_bu3.pdf

справах проти Росії в ЄСПЛ, подібні положення Польового статуту могли орієнтувати військових Росії на диспропорційні атаки під час збройного конфлікту. В заяві справедливо відзначається необхідність відповідного орієнтування Збройних сил РФ на дотримання принципу пропорційності у відповідних статутах.¹⁹

В Бойовому статуті Сухопутних військ увагу приділено також підпорядкуванню наказам (включно із завідомо незаконними). Так, там вказано, що *«підлеглий зобов'язаний беззаперечно підкорятися наказам командування; обговорення (критика) неприпустима, а невиконання наказу командира наданого у встановленому порядку є злочином проти несення військової служби»*.²⁰

Враховуючи досвід війни в Сирії, Міноборони РФ оголосило про зміни до бойових статутів. Більшість документів, які мають стосунок до функціонування ЗС РФ, мають обмежений доступ, проте у відкритих джерелах існують посилання на окремі положення, що дає змогу проаналізувати низку пунктів.²¹

Для прикладу, Польовий статут Збройних Сил РФ відводить окреме місце використанню протипіхотних і протитранспортних мін у ході власних операцій. І це попри участь Росії у Протоколі III до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірковою дію. Цей Протокол не містить тотальної заборони на використання протипіхотних чи інших мін, проте суттєво обмежує їх використання, особливо в умовах, коли неможливо з упевненістю використовувати міни направлено проти комбатантів протилежної сторони в конфлікті.

¹⁹ Khashiyev v Russia (No. 57942/00), Akayeva v Russia (No. 57945/00); Isayeva v Russia (No. 57947/00), Yusupova v Russia (No. 57948/00), Bazayeva v Russia (No. 57949/00); Isayeva v Russia (No. 57950/00) – Judgments of February 24 2005. www.srji.org/files/implementation/4%20october%202005%20EHRAC.pdf, para. 51
Military Manuals, available at: ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/rus/docindex/src_iimima#r

²⁰ Указ Президента РФ от 10 ноября 2007 г. N 1495 "Об утверждении общевоинских уставов Вооруженных Сил Российской Федерации" (с изменениями и дополнениями) available at: base.garant.ru/192196/

²¹ В ВС РФ введены новые боевые уставы, published November 28 2018 at 19:11, available at: pereklichka.livejournal.com/1421025.html

Ще одним прикладом є те, що згідно із вищевказаним статутом, важливою частиною російських тактичних формувань названо механізовані вогнемети.²² Вони повинні використовуватися при розриві бункерів, очищенні від легкої піхоти, а також у загальновійськових операціях у міській або гірській місцевості. Варто відмітити, що такі орієнтири прямо протирічають зобов'язанням Російської Федерації за Протоколом III до вищевказаної Конвенції. Згаданий Протокол не дозволяє застосування запалювальної зброї проти військових об'єктів, що знаходяться в оточенні цивільних об'єктів, та таких, що знаходяться під прикриттям природних об'єктів (лісу).

Під час збройної агресії РФ проти України²³, її збройні сили разом з «традиційною» артилерією використовували термобаричну зброю. Цей тип зброї можливо охарактеризувати, як один з найпотужніших, адже термобаричний заряд використовує кисень для того, щоб створити вищу температуру навколо. Відповідно, удар від такого снаряду має гірші наслідки, ніж від звичайної артилерії. По відношенню до людей ці заряди мають майже 100% ураження, адже ударна хвиля наносить травми які в більшості випадків не сумісні з життям, а звичайні укриття не можуть витримати потужності вибухової хвилі. Вибухова суміш проникає до будівель, як аерозоль, а вибух має схожі риси з вибухом побутового газу, що призводить до руйнування будівлі зсередини.²⁴

Наслідки застосування
ТОС-1 «Солнцепек»

²² Colonel Stephanie Ahern, The Russian Way of War: Implications for the U.S. Army, STRATEGY RESEARCH PROJECT U.S. Army War College Apr 2017, 122 Forbes Avenue, pp.3-4

²³ Смертоносний трофей: ВСУ захватили у окупантов потужну огнеметну систему "Буратино", published March 2 2022 at 18:50, available at: www.5.ua/ru/obshchestvo/smertonosnii-trofei-vsu-zakhvatyly-u-okkupantov-moshchnuiu-ohnemetnuiu-sistemu-buratyno-foto-269947.html

²⁴ Термобарическое оружие: что такое и как с ним бороться? published March 10 2022 at 20:06, available at: www.radiosvoboda.org/a/buratino-russia-ukraine-war/31746470.html

Тяглість традицій нехтування нормами міжнародного права в засадничих документах армії РФ призводить до того, що військовослужбовці навіть вищої ланки є фігурантами злочинів, скоєних під час кількох збройних конфліктів, ініційованих Росією. Наприклад, генерал Турченко був помічений у Криму, де розповсюджена практика насильницьких зникнень та тортур, після того як під час служби у 138-ій окремій мотострілецькій бригаді в 2000 році був відповідальний за зникнення безвісти 7 цивільних з села Старі Атаги (Чеченська Республіка). Пізніше вони були знайдені мертвими.²⁵

Генерал-полковник ПДВ Андрій Сердюков брав участь у двох чеченських кампаніях РФ та має причетність до збройної агресії проти України.²⁶

Висновки

Це короткий огляд політико-правових документів збройних сил РФ демонструє певну запрограмованість військовослужбовців РФ на порушення норм міжнародного гуманітарного права. Навіть доступний пласт інформації про керівні документи для російських військових, підказує, що орієнтуванню на дотримання МГП у них не приділена належна увага. Це не знімає жодним чином вини з безпосередніх виконавців воєнних злочинів, але свідчить про системність проблеми дотримання військовими РФ законів та звичаїв війни.

²⁵ Российское общество: от войны в Чечне к украинскому конфликту (видеозапись, расшифровка), published March 3 2015, available at: memohrc.org/ru/news_old/rossiyskoe-obshchestvo-ot-voyny-v-chechne-k-ukrainskomu-konfliktu-videozapis-rasshifrovka

²⁶ Командувач Повітрянодесантними військами ЗС РФ генерал-полковник СЕРДЮКОВ Андрій Миколайович, available at: gur.gov.ua/content/komanduvach-povitriynodesantnyymi-viiskamy-zs-rf-heneral-polkovnyk-serdiukov-andrii-mykolaiovych.html